

VLADIVOSTOKI ARHIIVID

Venemaa Kaug-Ida Riiklik Ajaloo Keskarihiiv (=RGIADV)

Arhiivi ametlik nimetus:	Российский государственный исторический архив Дальнего Востока
Aadress:	Aadress 690990, Владивосток, ГСП ул. Алеутская, 10-а
Asukoht:	Vladivostoki kesklinn, raudteejaama naabruses
Direktor:	Aleksandr Anatoljevitsš Toropov
Telefon:	007 4232 412129
E-post:	rgiadv@online.vladivostok.ru
Ekspeditsiooni koosseis:	prof Aadu Must, arhivaar Kadri Tooming
Andmed kogutud:	august 2008
Ekspeditsiooni rahastaja:	Rahvuskaaslaste programm

Selle arhiivi materjalid, sh eestlaste ajaloo osas, on praktiliselt teaduskäibesse toomata. Teise maailmasõja ajal evakueeriti arhiiv Vladivostokist Tomskisse, kus see asus üsna kitsastes tingimustes. Peale Vladivostokki naasmist vaevleb arhiiv ruumipuuduses (ühte hoonesse on surutud kaks erinevat arhiivi, mistõttu osa materjali kättesaamiseks tulevat rakendada „arheoloogilist“ ehk „väljakaevamise“ meetodit). Mitmed arhiivifondid ei ole seetõttu kättesaadavad.

Üldised töötingimused

Mingeid erilisi välismaalastele suunatud juurdepääsupiiranguid ei täheldanud. Kopeerimise hinnad on väga kõrged, ometi jõudsimme enam-vähem inimlikule kokkuleppele. Meile tutvustati reegleid, mille kohaselt ühestki toimikust ei tohi kopeerida enam kui kolmandiku selle kogumahust. Nagu hiljem selgus, olime kogemata selle reegli vastu eksinud. Kuna 2009. aastast see piirang enam ei kehtivat loodame, et see väike üleastumine meile andestatakse. Pildistamine toimus töötajate valvsa silma all, aga mingit sekkumist ka ei olnud.

Töö toimus paralleelselt kahes arhiivis: Venemaa Kaug-Ida Riiklikus Kaug-Ida Ajalooarhiivis (RGIA DV) ja Primorje krai Riiklikus Arhiivis. Kahe arhiivi materjalide läbitöötamist soosis asjaolu, et mõlema arhiivid asuvad ühes ja samas hoones ning neil on ühine (kahe erineva teeninduspunkti) uurimissaal.

Foto 1: Kadri Tooming ja Aadu Must poseerimas Venemaa Kaug-Ida Ajaloo Keskarihiivi ja Primorje Krai Riikliku Arhiivi uurimissaalis.

Vladivostoki luterlikud kiriku meetrikaraamatud

Ekspeditsiooni kõige tähtsamaks eesmärgiks oli Vladivostoki luterliku Püha Pauluse kiriku meetrikate väljaselgitamine ja kopeerimine (RGIADV. 1646-2-23, 1646-2-23a, 1646-2-24, 1646-2-25). Sünnimeetrikad (259 lk), surnameetrikad (176 lk), abielumeetrikad (336 lk) pärinevad aastatest 1869-1923. Tänu ekspeditsiooni käigus tehtud tööle on need materjalid nüüd kättesaadavad Eesti Ajalooarhiivis.

Kuna meetrikaraamatute näol on tegemist nii ajaloo- kui kultuuriringkondades väga tuntud ja laialdaselt kasutatud allikatega,¹ pole siinkohal vaja lähemalt rääkida selle allikaliigi tähtsusest ja peatun vaid mõne Vladivostoki meetrikale spetsiifilise joone märkimisega.

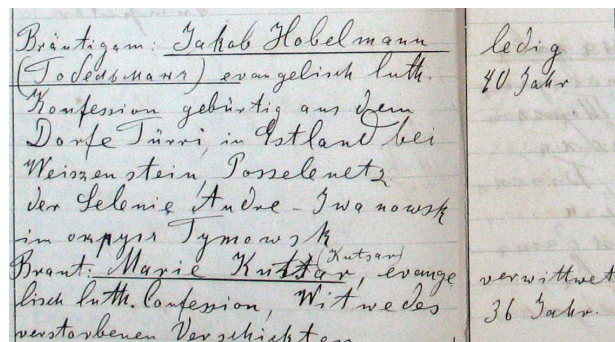

Foto 2: Fragment Vladivostoki Pauluse koguduse 1891. aasta abielumeetrikast. Loeme, et 1891. aasta juunis on Sahhalini saarel abiellunud Jakob Hobelmann, kes on sündinud Paide lähedal „Türi külas“ ja on Sahhalini saarel Gutovski ringkonna Andre-Ivanovski küla sundasukas. Ta on 40 aastat vana ja vallaline. Pruut on 36-aastane Marie Kutsar (neiuna Piir), Sahhalini saarel surnud väljasaadetud Jakob Kutsari lesk. Tema on sündinud Tartumaal Võnnus (RGIADV. 1646-2-24. L 16p-17p).

Varasemad sissekanded kajastavad peamiselt sakslastest ametnike ja ärimeeste lugu. Ajuti on Vladivostokis teeninud Irkutski pastoriid (vt nt 1877 – pastor Rathke). Põhiosa sissekannetest on teinud Vladivostoki pastoriid August Rumpeter ja Adalbert Lesta. 1879. aastast esinevad meetrikas soomlastest kolonistid. Kogudus on internatsionaalne – sakslased, soomlased, rootslased, eestlased, lätlased, sekka koguni mõned hollandlased. Lehitsesin sünnikohtade registrit. Seal esinevad peaaegu kõik Eesti linnad, lisaks Saaremaa, Hiiumaa, Pärnumaa, Tartumaa ja Võrumaa vallad. Eestist on enne randlaste sisserände algust saabunud ametnikke, mitu telegrafisti, mehhaanik. Ja muidugi Sahhalini saarele saadetud vangid. Ka fotograaf. Alates 1918. aastast eristatakse meetrikates inimese sünnikohta ja kodakondsust, kusjuures viimase all on mõeldud tema kunagist hengekirjas seismise kohta. Nt Oskar Osvaldi poeg Horn on sündinud Tallinnas, aga tema „kodakondsus“ on „Võrumaa Sõmerpalu valla talupoeg“.

Torkab silma eesti nimede korralik esitamine ning Eesti geograafia tundmine päritolupiirkondade märkimisel (pastor Rumpeter, pärit Põhja-Lätist, oli õppinud Tartu Ülikoolis ja sai keelega kuidagi hakkama, 1914. aastast kogudust teeninud Adalbert Lesta oli eestlane, kes sakslastest koguduseliikmete arvates sõitnud liiga palju mööda külasid ringi, selle asemel, et linnas istuda).

Eksootilisest sünnikohtadest jäid silma (mitte eestlased) Lübeck, Lüneburg, Oskarshamn, Newcastle Inglismaal, Istria provints Itaalias, Trento Itaalias jpm. Esineb „Hiina keele professor Schmidt Tartust“.

¹ Vt näiteks: **Aadu Must**. Eestlaste perekonnaloos allikad. Tartu: Kleio, 2000.

Sunnimeetrikast näeme, et ka sunnitöölise perekondades on lapsi sündinud. Näiteks 1890. aasta meetrikast leiame sissekande Johan Laugu sünnist Sahhalini Saarel, Aleksandrovskis. Tema isa on sunnitöölise Mihkel Lauk, ema Ilse Lauk, vaderid sundasukas Jaan Arraj, sunnitöölise Jaan Brusch ja talunaine Louise Brusch.² 1891. aasta juunis kanti sunnimeetrikasse sunnitöölise Jaak Kutsari ja tema naisel Mari (neiuna Piir) tütar Anna. Vaderid olid Jaan Laks ja Minna Sõrra.³ Aga kuna pastori käis Sahhalini saarel harva, on Mari Kutsar teises sama kuupäevaga tehtud sissekandes juba lesk ja abiellub järgmise mehega.⁴

Abielumeetrika jutustab „pruudinäljast“. Vladivostokis said kõik eesti naised (ka mehe- ja lapsetapjad) mehele. Abielluvate naiste seas on arvukalt lesknaisi ja isegi lahutatuid (sunnitööle saadetute abikaasadel oli valida, kas sõita Siberisse või Kaug-Itta kaasa või lahutada).

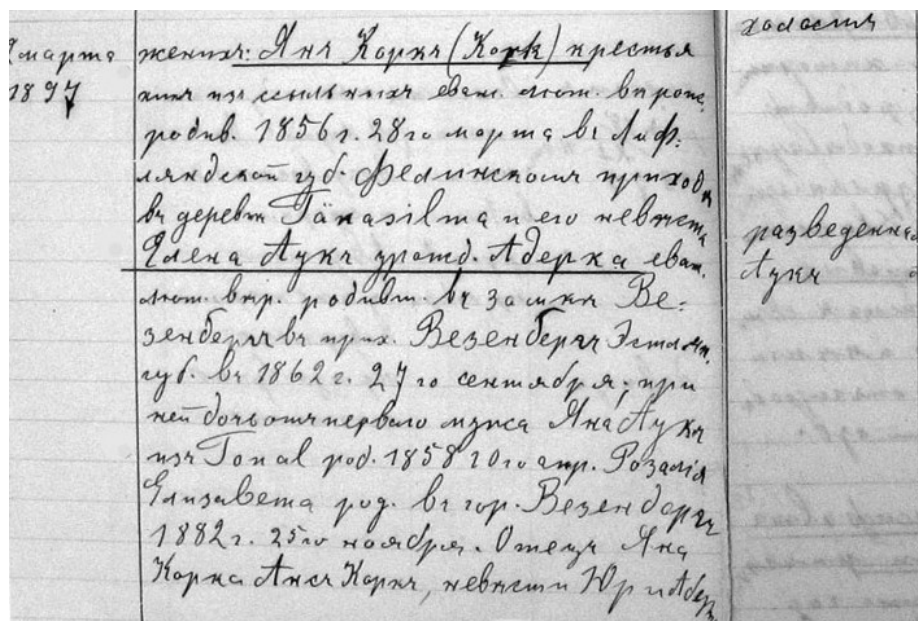

Foto 3: Fragment samast säilikust. 1897. aastal abiellusid 1856. a Viljandimaal Tänassilma külas sündinud poissmees Jaan Kork, endine sunnitöölise ja nüüd „talupoeg väljasaadetuis“. Pruut on 1862. a Rakvere mõisas sündinud Leena Auk (neiuna Aderka). Naine on lahutatud. Tal on kaasas tütar esimesest abielust Rosalie (RGIADV. 1646-2-24. L 28p-29).

Foto 4: Fragment 1919. aasta Vladivostoki koguduse abielumeetrikast näitab, et pastor Lesta tööpiirkonda kuulus ka Harbiin, kus on abiellunud Tartumaalt Rannu vallast pärit August Lepp ja Tartumaal Vana-Kuustes sündinud Ida-Rosalie Semmel (RGIADV. 1646-2-24. L 244p-245).

² RGIADV. 1646-2-23a. L 42.

³ Samas. L 44.

⁴ RGIADV. 1646-2-24. L 16p-17p.

Surmameetrikatest leiame olulisemad Kaug-Idas elanud eestlaste rühmad: varasemal perioodil eelkõige sunnitöölised, madrused ja soldatid. Seejärel (sadama)mehhaanikud, meistrid, ametnikud. Ka arstid, veterinaarid, kaptenid ja tüürimehed. Sajandivahetusest peale juba eesti külade kolonistid. Ühtlasi näeme, et lisaks tuntud eestlaste küladele (Lifljandka, Estljandka, Linda) on eestlasi arvukamalt elanud kirjanduses märkimata Posjetis, Slavjankas jt külates. Surmameetrikas on kirjas Kaug-Ida eestlasi tabanud õnnetusjuhtumid (vt foto 6), aga samuti massiliselt lapsi hauda viinud nakkushaiguste puhangud ja epideemiad.

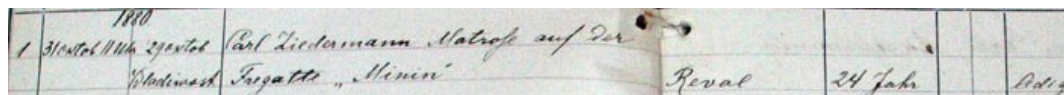

Foto 5: Varasemad Eestist pärit inimeste sissekanded surmameetrikates räägivad sunnitöölisest ja meremehest. Fragment 1880. aasta surmameetrikast loeme, et 29. oktoobril 1880 suri Vladivostokis fregatt „Minini“ 24-aastane madrus Carl Ziedermann, kes oli sündinud Tallinnas (RGIADV 1646-2-25. L 2).

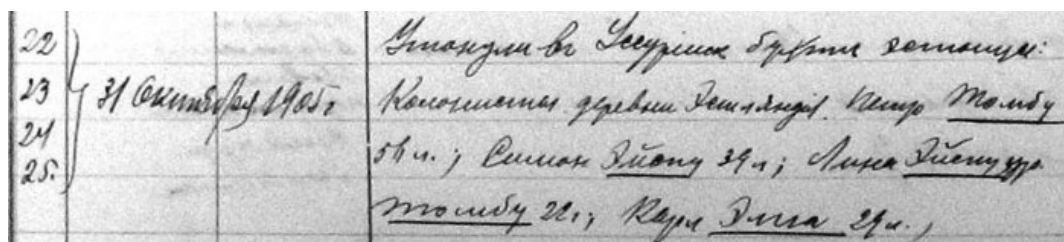

Foto 6: Fragment 1905. aasta surmameetrika lehest. 31. oktoobril sõitis paat Estljandija küla eestlaste Peeter Toompuu, Simon Öispuu, Liina Öispuu (neiuna Toompuu) ja Karl Ellaga Ussuuri lähel miini otsa ning kõik hukkunud silmapilkselt (RGIADV 1646-2-25. L 29).

Meetrikad kajastavad hästi luterlastest eesti kolonistide, samuti meremeeste, ametnike jt elukäiku Kaug-Idas. Paraku jäävad kajastamata need (eelkõige Saaremaalt) pärit kolonistid, kes kuulusid apostliku-õigeusu kogudusse. Seda tõsiasja ignoreerides võime saada saaremaalaste osast Kaug-Ida rahvastikus moonutatud, vähendatud andmestiku.

Eesti kolonistide elu ja tööd kajastavad allikmaterjalid

Fond 1 – Primorje oblastivalitsus. Vladivostok.

Fond 702 – Amuurimaa kindralkuberneri kantselei

Fond 1193 – Primorje ja Sahhalini Riigivarade valitsus

Eesti randlaste Ussuurimaale viimise põhjused

Primorje oblastivalitsuse toimikutes esitatakse põhjendused Eesti ala randlaste Ussuurimaale kutsumise põhjuste kohta. Tegemist on koloniaalpoliitiliste eesmärkidega – seni domineerivad piirkonnas kollase rassi esindajad, kes tuleb välja tõrjuda. Kohaletoodud vene elanikkond ei tegele rannasõidu ja kalastusega – eestlastest randlased sobivad selleks.⁵

Vaatamata sellele, et piirkonda vallati juba enam kui 50 aastat, on Jaapani mere ja Tatari lahe kaldad senini vene töösturitele kättesaamatud ja täiesti meie kollaste naabrite – jaapanlaste, korealaste ja hiinlaste – poolt eksploateeritavad. Merikapsa ja trepangi saak turustatakse päris tulusalt Kollase mere kalda Hiina aladel, Petšaliiski ja Korea lahe kallastel. Jättes siinkohal kõrvale korea ja hiina laevad, mainigem, et ainuüksi jaapani purje kuunareid

⁵ RGIADV. 1-5-1384, 1-4-2480 jm.

*on siin ametis üle 150. Ja kuni 160 aurukuunarit.*⁶ Nii jõuti tõdemuseni, et hädavajalik on suunata Ussuurimaale Balti kubermangude randlased, kes on harjunud karmi kliimaga, kes on suhteliselt kultuursed, vastupidavad ja hästi kodus mitte ainult kalapüügi, vaid ka rannasõiduga väikestel kuunaritel. Nende maksumus ületab ühe perekonna võimalused, mistõttu neil on juba ammu ajast levinud laevade artelli viisi kasutamise kogemus. On üsna ootuspärane, et Balti kubermangude randlased võiksid organiseerida selliseid ettevõtteid ka uutel asualadel. Peatudes lõpuks nende mittevene päritolul leidis siseministeerium, et olles pandud silm-silma vastu hiinlaste ja jaapanlastega, konsolideeruvad nad enesestmõistetavalt venelastega ja sulavad aja jooksul nendega ühte.⁷

Hiinlaste ja jaapanlaste väljatõrjumine oli riikliku poliitika üks eesmärkidest ja selleks kasutati ka üsna karme vahendeid.⁸

Maakuulajad

Maakuulajate iga samm on olnud võimude valvsa tähelepanu all ja kõik see on ka kirja pandud (ka teekond Eestist Odessasse, sõid Dobrovolnõi Floti laeval „Nižni Novgorod“, jne). 4. mail 1898 jõudis „Nižni Novgorod“ maakuulajatega Vladivostokki. Järgmisel päeval on mehed laevalt maha saanud. Kohalikelt ametnikelt said nad vajalikud juhtnöörid ja raha. Primorje sõjakuberner raporteeris Amuurimaa kindralkubernerile, et maakuulajate suhtes osutatud kõige suuremat tähelepanelikkust, antud ülevaade kogu piirkonnast, varustatud kõige piirkonnas ringi liikumiseks vajalikuga.⁹ 14. mai saadeti nad paadiga *Gonets* edasi Olga lahe suunas. Eestlasi-lätlasi saatis kohalikke olusid hästi tundev ametimees, metsarevident Kotšetkov. Juba nähakse ka mõningaid ebakõlasid: *Gonets* saavat maakuulajate kasutusse jääda vaid kolmeks nädalaks, millest on piirkonnaga nii põhjalikuks tutvumiseks, et selle alusel kolimise otsus langetada, ilmselgelt liiga vähe. Lõpuks leiti kippel Fridolf Gek, kes oli nõus oma paadi „Kapral“, 75 rubla eest kuus, rannaga tutvumiseks välja rentima. Asjatundjad arvasid, et rannikumere ja võimalike asulakohtade otsimine ei võta üle kolme kuu.¹⁰

⁶ RGIA. 391-2-463. L 4p.

⁷ RGIA. 391-2-463. L 89p.

⁸ Vt nt: RGIADV. 1193-1-132 (Jaapani ja korea kuunarite konfiskeerimisest Amuuri Kindralkubermangus omavolilise kalapüüdmise eest).

⁹ RGIADV. 1-11-6. L 5.

¹⁰ Samas. L 5p-7.

Foto 7: Eesti randlastest maakuulajad vaatasid üle umbes 300 versta pikkuse ranna-ala. Ussuuri lahest kuni Breobraženski laheni leiti uueks koduks sobilikud kohad 200-240 kaluriperekonnale. Esialgu elasid neis paikades küll veel „kollase rassi esindajad“ (foto krahv Bergi Kaug-Ida reisialbumist)..

Esialgse plaani kohaselt pidi maakuulajatel Kaug-Ida oludega kohapeal tutvumiseks kuluma kolmveerand aastat. Kaug-Ida võimudele polnud selline variant vastuvõetav. Kogu asjaajamisest jääb mulje, et nende ainuke mure oli, et maakuulajad oma vaatamiste ja rahakuluga liiga pikale ja kalliks ei läheks.¹¹

Huvitavamateks olid toimik Primorje oblastivalitsuse kirjavahetusest Amuuri kindralkubeneri ja Lõuna-Ussuurimaa ümberasumisvalitsusega kaasabi osutamisest Eesti, Liivi ja Kuramaa maakuulajatele (tegelikult Kuramaalt maakuulajaid ei saabunudki) koloniseerimiseks sobilike paikade leidmisel Ussuurimaal. Lisandusid toimikud Balti kubermangude randlastest maakuulajate meritsi Odessast Vladivostokki toomisest jms.¹² Neis on kirjavahetuse üks pool ja seetõttu jääb ülevaade lünklikuks ega ole päris arusaadav. Sisuline tervik tekitab hetkest, mil kasutame paralleelselt Peterburis, Venemaa Riiklikus Ajalooarhiivis, säilitatavaid materjale.¹³

Statistika

Jaguneb kaheks. On erinevate Ussuurimaa maakondade statistilised kirjeldused – leiame piirkonna üldiseloostust. Nt Olga maakonna kirjeldus (rajati 1909. a. endise Lõuna-Ussuurimaakonnast, seal asusid suuremad eestlaste külad). Hõlmas Primorje oblasti idaosa, kallast uhtus Jaapani meri. Nelja aastaga, 1909-1913 kasvas rahvastik 43,7%. Elanikkond koosnes peamiselt Venemaa Euroopa osa kolonistidest-põlluharijatest, 25% olid „kollased“ – korealased, hiinlased, jaapanlased.¹⁴

Veelgi huvipakkuvamad on üksikuid majapidamisi kajastav statistika. Vaatasime läbi Primorje oblasti statistikakomitee statistilised tabelid (asustus, majapidamiste arv, elanikkond sugude lõikes, hoonete, karja, inventari, ka veskite, sepikodade, koolide, turgude, aga ka nt

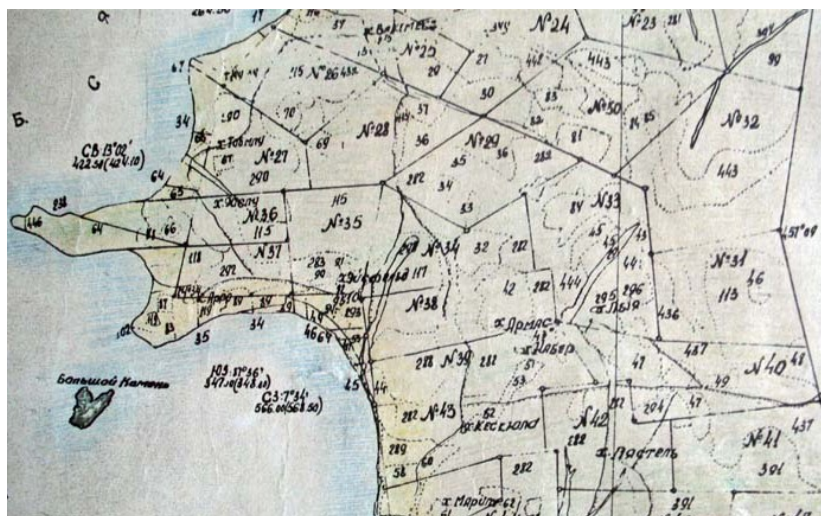
¹¹ RGIADV. 702-5-537, L 49.

¹² RGIADV. 1-11-6.

¹³ Vt nt: RGIA. 391-2-463.

¹⁴ RGIADV. 1-1-2005.

¹⁶ RGIADV. 1-4-2173. L 16 - 17.

Tabel 1: Üldised statistilised andmed Ussuurimaa Lifljandka ja Estljandka külade kohta. 1902.¹⁶

Asula	Lifljandka	Estljandka
Maakond	Južno-Ussuriiski	Južno-Ussuriiski
Jaoskond	Sutšanski	Sutšanski
Vald	Tsemuhinski	Tsemuhinski
Nr	240	241
Asutati	1899	1899
Haritav maa tiinudes (sh hõivamata)	4098 (388)	2252 (240)
Kõlbmatu maa	899 (1440)	391 (120)
Maad kokku	4997 (1728)	2643 (360)
Õuesid	33	22
Peresid	41	25
Meeshingi	105	88
Naishingi	96	73
Inimesi kokku	201	161
Elamuid	31	25
Külmi hooneis	35	41
Hobuseid	77	
Tööhärgi	7	
Lehmi	44	

Veiseid kokku	112	
Lambaid, kitsi, eesleid	-	
Sead	74	
Mesilaspered		4
Teraviljakülv	43 3/8	47 1/2
Aiapind	10	13
Haritav pind kokku	53 3/8	60 1/2
Üleujutatud külvid	-	
Üleujutatud aiaa	-	
Üleujutatud heinamaad	-	
Adrad	-	5
Sahad	17	22
Äkked	17	20
Vankreid	14	17
Saane	14	28
Puuviljaaiaga peresid	1	1

Niidumasinaid, tuuleveskeid, vesiveskeid, auruveskeid, hobuveskeid, tangujahvatusmasinaid, sepikodasid, meiereisid, kirikuid, kabeleid, ministeeriumikoole, kiriku-kihelkonnakoole, lugemiskoole, kaubandusettevõtteid ja joomakohti tabelite andmeil Estljangka ja Lifljandka külades ei olnud ning seepärast on vastavad lahtrid vahele jäetud.

Rannasõit

Mitmed toimikud esitavad üksikasjaliku ülevaate asumite tekkimisest, nende majandusest. Toome siinkohal pikema väljavõtte 1913. aastal koostatud ülevaatest rannasõidu (kabotaaž) kohta Ussuurimaal. Fotokoopiaid ei ole, ainult konspektid.

Rannalaevandus Kaug-Ida rannal oli peamiselt hiinlaste ja osalt korealaste käes, kes moodustavad seetõttu Peeter Suure lahe kallastel ja põhja pool mere kaldal kuni Püha Olga laheni külade peamise elanikkonna. Vene elanikkond on peamiselt põlluharijad, ei tunne merd ja ei paku hiinlastele mingit konkurentsi. Olukorda ära kasutades on hiinlased rannalaevanduse enda kätte haaranud ja mitte ainult ei korralda kaubavedu, vaid toimivad ka vahendajatena, ostes talupoegadest elanikkonnalt odava raha eest vilja, heina, juurvilju ja kala ning toimetavad Vladivostokki vahetuks tarbimiseks. Nende kollase rassi esindajate lõplikuks väljatõrjumiseks piirkonnast kutsuti Kaug-Itta Eestimaa ja Liivimaa kubermangu randlased.¹⁷

Pioneerideks osutusid **Lifljandka** (Nr. 507) asunduse talupojad, sündinud kalapüüdjad, kes kodumaal elasid Balti mere saartel Hiiu- ja Saaremaal. Rannalaevandusega alustati Lifljandkas 1900. aastal. Peamiselt püütakse kala – Lifljandka talupojad viivad Vladivostokki enda püütud heeringat, aga lepingu alusel ka kohalike talupoegade küttepuid, metsamaterjali, juurvilju jm. Rannalaevandusega tegelevad nii üksikult kui näiteks viit-kuut koondavate artellidena. Hetkel on asundusel 30 kuunarit ja suurt hiinapärasest purjepaati (šalanda), millest kümme kuulub üksikutele peremeestele ja 20 artellidele või nagu neid siin kutsutakse – kompaniidele. Peale nende on asunduses kuni 70 suurt paati, mis teenindavad kalatööstust ja liiklust lähipiirkondade vahel. Laevad on ostetud hiinlastelt ja osaliselt ise ehitatud. Vaesevõitu peremehed ostavad hiinlastelt purjepaadi järelmaksuga või viimasel ajal seoses välismaise rannalaevanduse piiramisega teenivad tööga tasa. Lähevad hiinlaste juurde madruseks, palga asemel saavad 150-200 rbl väärtuse purjepaadi. Kuunar maksab 2000-4000 rbl, soetamiseks

¹⁷ RGIADV. 1-1-1576. L 78.

kogutakse raha kokku ja moodustatakse artell. Lifljandkast Vladivostokki kohaleviimise eest (merd mööda 50 versta, teed mööda 105 versta) võtavad eestlased heeringalt 2 rbl 1000 pealt, küttepuude ja metsamaterjali pealt 8-12 rbl kuupsüllalt, kartulilt, porgandilt, punapeedilt ja teistelt juurviljadelt 7-8 kop. puudalt või 25% müügihinnast.¹⁸

Foto 9: Randlaste paadid Kuldsarve lahes. Tagaplaanil Vene sõjalaevad Rossija ja Gromoboi. Ca 1903.

Linda asunduses (nr. 510) tekkis rannalaevandus 1908. Asunduse elanikud on eestlased, kes olid kodumaal merega tuttavad. Asundusel on seitse kuunarit ja mõned purjepaadid. Üks kuunar kuulub viiest inimesest koosnevale artellile ja kaks purjepaati 2-3 inimese artellile. Kuunarid ja purjepaadid ei ole ise ehitatud, osteti hiinlastelt Vladivostokist. Purjepaadi hind on 150-400 rbl, kuunar maksab kuni 4000 rbl. Eestlased võtavad kauba asundusest ja lahe ümbrusest Vladivostokki vedamise eest (45 versta meritsi, 105 maitsi) heeringalt 2 rbl tuhandelt, tellistelt 6 rbl tuhandelt, kivisöelt 4 kopikat puudalt, metsamaterjalilt ja küttepuudelt 8-12 rbl kuupsüllalt, kartulilt 3-10 kopikat puudalt, teistelt juurviljadelt 25% müügihinnast. Soliidne vahekasu, mida rannalaevandus annab, aitab nad võõrutada põlluharimisest.¹⁹

Linda asunduse talupoja hinnangul võib rannalaevandusega tegelemine talupoja pere edukalt ära toita. Rannalaevandusega tegelejate arv võib kiiresti areneda, kui hiinlased lõplikult kõrvale heidetaks. (Hinnangu alus – perekonna küsitlusleht nr 510, lk 31).

Sarnasel arvamusel on ka Lifljandka elanik – rannalaevandusega tegelemine on tulusam kui maaharimine. (Hinnangu alus – perekonna küsitlusleht nr 507, lk 31).

Rannalaevanduse arengut pärssivateks teguriteks on kuunarite ja suurte paatide ehitamiseks vajaliku hea ehitusmetsa puudumine lähikonnas ning hiinlased ja korealased, kes pakuvad kohalikele [Hiiumaalt ja Saaremaal saabunud] vene talupoegadele, kes rannalaevandusega tegelevad, tugevat ja kokkuhoidvat konkurentsi.²⁰

Eestist pärit sunnitöölise ja sundasukate materjalid

on koondatud fondi 1 nimistusse nr 8.

¹⁸ Samas. L 79.

¹⁹ RGIADV. 1-1-1576. L 79.

²⁰ Samas. L 81.

On materjale eestlastest sunnitöölise igapäevaelu kohta (sunnitöölt pagemised, peksukaristused nuudiga²¹). Ootuspäraselt kulges valdava osa sunnitöölt vabanenute edasine elu Kaug-Idas (mitte aga kodumaal Eestis). Põhjuseks on koduvalla (või linnakogukonna otsus kurikaela mitte tagasi võtta).²² Vastavates toimikutes sisaldub ühelt poolt koopia vastavast otsusest, ent lisandub kohalik pool – mis sai tollest tegelasest edasi. Endiste vangide saatuse üle leidub mahukas kirjavahetus Kaug-Ida vangla-ametkonna ja Eesti ning Liivimaa kubermanguvõimude vahel. Aga kuna valdav osa vastavast teabest on Eesti arhiivides säilinud, loobusime ajapuudusel selle kirjavahetuse lähemast läbivaatamisest.²³ Leidub nimekirju endiste vangide erinevate Kaug-Ida paikade hingkirja kandmise kohta.²⁴ Vaatasime lähemalt nt Jaan Vokmani toimikut, kes vabastati 5. septembril 1894. sunnitöölt. Tema nii kaugele (Sahhalini saarele) karistuse kandmise põhjuseks on olnud süütamine (seda loeti millegipärast üheks just eestlaste seas enamlevinud kättemaksumeetodiks, süütajad kuulusid sunnitööle saatmisele Ida-Siberisse või Kaug-Itta).²⁵ Torkab silma asjaolu, et sunnitöölt vabanenud eestlased on hajutatud Ussuurimaa erinevatesse paikkondadesse, mitte aga nendesse valdadesse, kus elas eestlastest koloniste (nii on Sahhalinilt vabanenud eestlasi sattunud nt Sergejevka külla Primorje oblastis, Udski okrugis).²⁶

Luterliku kiriku materjalid

Kajastust leiab luterlike koguduse tegevus, luterliku kiriku ehitamine, ²⁷ luterlike pastorite töö- ja palgaolud. Vladivostoki luterliku kiriku ajaloos oli õigupoolest vaid kaks pastorit, Rumpeter (lätlane) ja Adelbert Lesta (eestlane). Luterliku kiriku ajaloole leidsime täiendust Vladivostoki luterlikust kirikust. Säilinud on kirikukroonika, fotosid.

²¹ RGIADV. 1-8-686.

²² Vt nt: RGIADV. 1-8-701 (toimik Raudoja koduvalda tagasivõtmisest keeldumisest. 1896).

²³ RGIADV. 1-8-2498; 1-8-3278.

²⁴ Vt nt: RGIADV. 1-8-114.

²⁵ RGIADV. 1-8-269.

²⁶ RGIADV. 1- 8-746 (G. Mutso jt).

²⁷ RGIADV. 1-5-1427.

Foto 10: Pastor Adelbert Lesta koos leerilastega Vladivostoki Püha Paulus kirikus 1921. a (foto Vladivostoki luterliku Püha Pauluse kiriku seinalt).

Väeteenistusmaterjalid

Erinevad väeteenistuskohustusega seotud dokumendid on ikka olnud päris heaks isikuloo allikaks. Nimistusse nr 4 on koondatud mitmeid väeteenistusega seotud materjale (sh Eestist pärit asukate väeteenistuskohustuse, arvelevõtmise, ajapikenduste jm küsimused). Näidiseks võiks olla Tallinna kodaniku Aleksander Kaari p Gidoni toimik²⁸ (Tallinnas on mees kaduma läinud ja kuulduste kohaselt olevat Kaug-Idas. Seal otsitakse küll, aga üles ei leita). Selle seeria materjale ei ole maha pildistatud, kuna suur osa neist on dubleeritud Eesti Ajalooarhiivis.²⁹

Toetused

On erinevaid toetuse maksmise toimikuid. Ajaloolasele teeb need materjalid huvitavaks see, et toetuste maksmine oli seotud kolonistide majandusliku olukorraga, aga samuti nende muude kohustuste täitmisega. Eestlastest randlaste soodustingimused olid seotud meresõidu või kalastamise kohustusega. Sellest tulenevalt koguti iga kolonisti perekonna kohta detailsed andmed nende majanduslikust olukorrast ning eriti veel merendusega seonduvast – kas ja millised kuunarid, jahid või paadid neil (üksi või „kompanii“ peale), millised kalavõrgud ja muud sorti püünised. Nii võimaldavad toetuste toimikud jälgida eestlaste perekonnalugu (kuni tsaaririigi lõpuni), sest riigi abi oli kolonistide elu lahutamatu tahk.

Üks eestlastest kolonistidele abiandmise toimikutest³⁰ kajastab eesti kolonistide majanduslikku olukorda 1911. aastal. Selleks ajaks on eestlaste külad jalad enam-vähem alla saanud. Toimik esitab põhjaliku andmestiku iga majapidamise hoonetest, inventarist, inimestest. Näidisenä on toodud leht Jaan Veide majapidamise andmetega. Materjal on toimiku piires grupeeritud rühmadesse vastavalt abisaamise palvekirjade esitamisele – ühe palvekirja materjalid ühes seerias. Ajalooarhiivis saate seda ise lähemalt uurida.

²⁸ RGIADV. 1-4-1687.

²⁹ Vt nt: EAA. 37-2-3985.

³⁰ RGIADV. 702-2-758.

Üheks omapäraseks abiks oli Vene-Jaapani sõja ajal Kaug-Itta veetud sõjaväehobuste jagamine talupoegadele (nende tagasivedu Euroopa-Venemaale olnuks mõttetult kallis). 1906. a on nt Lifljandka talupojad saanud kroonult neli endist sõjaväehobust.³³

Eestlastest kolonistidele toetuse andmist kajastavad ka mitmed Amuurimaa kindralkuberneri kantselei fondis säilitatavad arhivaalid (vt nt toimik endistele Eesti randlastele, nüüdsetele Ussuurimaa Lifljandka küla asukatele kalapüügiriistade muretsemiseks tagastamatu abi maksmisest³⁴). Tegemist on olulise eestlastest randlaste perekonnaloos, majandusajaloo ja kohaajaloo allikaga.

Isikutoimikud

Arhiivis on Kaug-Idas riigiametites olnud eestlaste isikutoimikud (fond 1). Üks, kelle toimikuid (2) õnnestus näha, oli Tartumaalt pärit Habarovski ringkonnaarst titulaarnõunik (ametist lahkudes juba õuenõunik) Kristjan Koppel. Toimikutest leiame tema töölepingud, mitmesugused privileegid. Koppel on astunud ametisse 4. sept. 1897. Pärast viie-aastast teenistust „karmis“ piirkonnas, 4. sept 1902 on talle määratud uus ametipalk: 1133 rbl 33 kop ning lisatasu 283 rbl ja 33 kop (25% põhipalgast).³⁵

Foto 12: Iida ja Kristjan Koppel oma laste Linda, Salme ja Helmiga Habarovskis. Foto on tehtud I. Takeutši fotoateljées. Perekond elas jõukalt. Vahetevahel saabunud tohtrihärra muheledes koju, palunud naisel põlle laiali laotada ja puistanud sellele mõned eheda kulla terakesed – sealmail maksti arstile honorari ka sellisel moel.

³³ RGIADV. 1-5-1597. L 146-150p.

³⁴ RGIADV. 702-5-758.

³⁵ RGIADV. 1-1-3149.

Kui Koppelil sai täis 10 aastat tublit tööd, sai ta kojusõidu raha Habarovskist Tartuni. Muuhulgas on kinnitatud täpne marsruut, määratud mitmesugused soodustused jne.³⁶ (Isikutoimikute kohta vt ka fondi nr 1193 kirjeldus). Kaug-Idas teeninud riigiametnikud on teeninud kes viis, kes kümme, visamad koguni kaksikümne aastat. Kaug-Idas teenimisega seotud soodustused ja sotsiaalsed garantiid olid nn progressiivsed soodustused – esimese kümne teenistusaasta eest määrati 450.- rublane aastapension, järgmine kümme teenistusaastat tõstis aastapensioni nt 1250.- rublani. Loomulikult polnud asi ainult aastates, vaid ka karjääris (aastme tõustes tõusid nii palk kui pension).

Ka ametnike toimikutes leidub eestlaste elu- ja edulugusid. Meie rahvuskaaslaste äratundmine ja välja selekteerimine on töömahukas (ole kunstnik ja tunne ära, kas Menard on Mänart)³⁷. Aga see mure käib ka kõikide teiste arhiivifondide kohta: leiad nimistust metsavaht Jaan Jakobsoni, tellid välja toimiku ja saad teada, et mees pole pärit Eestist vaid Bauskast.³⁸

Väljatellitud materjalidest ei õnnestunud meil tutvuda A. Habermanni, Karl Kajaka, Hugo Kübara, A. Lepa, Alfred Trei toimikutega³⁹ – need olid hoidlasse „sisse müüritud“ ehk teisisõnu – nendeni jõudmiseks tulnuks ümber tõsta väga suur kogus materjale (hoidlate tohutu ülekoormus).

Primorje ja Sahhalini Riigivarade valitsus (fond 1193) tegeles mh kalapüügikohtade väljarentimisega. Eraldi toimikud on ettevõtlikumate eestlaste kohta, kes suhtlevad riigiga erinevate kontsessioonide ja rendilepingute saamiseks.

Üheks neist on näiteks Herman Soone, esimese kategooria kapten (kapitan 1-go razrjada), kes sai 12 aastaks rendile kalapüügiala (15. dets 1909) Kantšalan jõel. Anadõrski maakonna ülem kannab 12. augustil 1910 ette, et Soone on rendi ajal (algas 31. jaan 1910) püüdnud Kantšelan jõel 32570 tk keta kala ja 115 „goltsov“ kala, kokku kaaluliselt 5023 puuda ja 18 naela. Kalapüügiala on pikkusega 60 sülga ja laiusel 40 sülga, 2400 ruutsülga.⁴⁰ Kord juba äratuntud mehe nimi jääb silma juba teisteski toimikutes (kapten Soone saab kalapüügipiirkonna ka rendile ühe kahest Ida-Kamtšatka piirkonnast).⁴¹

Eestist pärit baltisakslaste, sh Tartu Ülikooli vilistlaste saatust allikmaterjalides

Vladivostokis töötades tekkis korduvalt hetki, mil tuli tund või kolmveerand materjale oodata. Kasutasime seda aega erinevate nimistute „läbikammimiseks“, muuhulgas märkisime välja baltisakslaste nimed, kes eeldatavasti omavad sidemeid Eestiga. Vastavaid toimikuid me ajapuudusel välja ei tellinud (see polnud ekspeditsiooni põhieesmärgiks). Küll aga vaatasime pärast teatmikest, kas silma jäänud inimesed ka tegelikult omavad arvestatavaid sidemeid Eesti alaga ning väärivad seeläbi edaspidi Eesti ajaloolaste tähelepanu.

Kaug-Ida ja Amuurimaa võtmekujud olid kindralkuberner parun Andreas Korff ning kubernerid Gustaf von Erdmann ja Paul Unterberger (nende nimed esinevad ka mahapildistatud dokumentides). Nende nimede esinemissagedus asjaajamises ja nimistutes on väga suur, valdavalt kajastab see küll vastava piirkonna elu erinevaid tahke, mitte nende meeste isikliku elu tahke.

³⁶ RGIADV. 1-1-3495.

³⁷ RGIADV. 1193-1-1097.

³⁸ RGIADV. 1-5-1330. L 127.

³⁹ RGIADV. 1193-2-1254; 1193-2-1340; 1193-2-1387; 1193-2-1397; 1193-2-1595.

⁴⁰ RGIADV. 1193-1-477. L 1-8.

⁴¹ RGIADV. 1193-1-729. L 93p.

Kõrged riigiametnikud

Balti aadlist pärinev parun **Andreas**⁴² **Korff** (1831-1893) oli esimene Amuurimaa kindralkuberner. Teatmikest ja kirjandusest: 1884. a leidis tsaarivalitsus, et on otstarbekas rajada uus, Amuurimaa kindralkubermang, mis koosneks. Taga-Baikali, Amuuri ja Primorje oblastist. Põhjus oli lihtne – Ida-Siberi kindralkubermang oli oma hiiglasliku suuruse tõttu muutunud praktiliseks haaramatuks ja juhitamatuks. Amuurimaa kindralkuberner aastatel 1884-1893, kindraladjutant ja ratsaväekindral parun Andreas Korff. Oli küll baltisakslane, ent niivõrd kuivõrd tsaar Aleksander III pidas ennast tõeliselt venelaste tsaariks, siis oli ka parun Korff võrratult veneliku väljanägemisega ja jäägitu „Venemaa venelastele“ poliitika elluviija.⁴³ Ta oli abielus venelannaga. Just tema ajal üritati käivitada suurejoonelist projekti valgete randlaste Ussuurimaale meelitamiseks, et välja tõrjuda „kollaseid“. Aga tollal ei käinud jutt veel Eesti randlastest, vaid Astrahani venelastest.⁴⁴

Kontr-admiral Gustav von Erdmann (1818-1883) nimetati 1875. a Vladivostoki kuberneriks ning Vaikse ookeani sadamate ülemkomandöriks. Selles ametis juhtis ta mh Vladivostoki sadama arendamist. Ühtlasi sai temast Primorje oblasti kindralkuberner. Tulevane admiral oli sündinud Tartus. **Tema isa oli Tartu Ülikooli füsioloogia, semiootika ja patoloogia professor**, ülikooli farmakoloogiakogude rajaja, tõeline riiginõunik, 1818-19. a ka arstiteaduskonna dekaani ametit pidanud Johann Friedrich Erdmann. Usutunnistuselt oli luterlane ning silmapaistev kirikuelu edendaja. Tema rahade eest ehitati 1876-79 luterlik kirik Nikolajevskis Amuuril. Tema kui Vladivostoki luterliku koguduse nõukogu esimehe initsiatiivil hangiti ka selles linnas linnavalitsuselt

vajalik maa ning ehitati Vladivostokki esimene luterlik kirik,⁴⁵ seejärel aga saavutati luterliku pastori saatmine sealsesse kaugesse kogudusse. Admiral Erdmann lahkus Vladivostokist 1880. a, mil ta määrati Tallinna sadama komandöriks. Kolm aastat hiljem suri äsja 64-aastaseks saanud viitseadmiral Tallinnas.⁴⁶

Paul Simon Unterberger (1842-1921) oli Vladivostoki kuberner. Tema lapsepõlv möödus Eestis, Tartus. **Hilisema kubeneri isa Heinrich Friedrich Simon Unterberger, sai 1849. aastal kuulsa Tartu Ülikooli professoriks** ja oli 1858. aastast kuni oma surmani Tartu Veterinaariakooli (1873. aastast Instituudi) direktor.⁴⁷

Unterbergeriga seotud dokumentides on tähtsaks teemaks kollase rassi väljatõrjumine Venemaa Kaug-Idast. Esialgu olid Venemaa Vaikse ookeani sõjalaevastiku baasi ehitusel tööjõuks sunnitoelised ja soldatid. Tööde mahu kasvades palgatakse tööle üha rohkem korealasi, ka hiinlasi ja jaapanlasi, mida samal ajal peeti suureks julgeolekuriskiks.

⁴² Venepäraselt: Andrei Nikolajevitš.

⁴³ Aadresskalender. 1892. II. Lk 313.

⁴⁴ DBBL. 403.

⁴⁵ Vt: RGIADV. 1-5-1427.

⁴⁶ **Е.Е. Князева, Г.Ф. Соловьёва.** Лютеранские церкви и приходы в России XVIII-XX вв. Исторический справочник. Часть I. Санкт-Петербург: Литера, 2001. С. 250. **Николай фон-Гауффе.** Краткий исторический обзор возникновения на Дальнем Востоке лютеранского прихода и деятельности его. Владивосток, 1924 (препринт: Евангелическо-лютеранская община Св. Павла г. Владивостока, 2007). С 2-3. DBBL. S. 197.

⁴⁷ Veterinaariainstituudiga tegi koostööd tuntud Siberi-uurija Alexander von Middendorff; veterinaariakooli professor Friedrich August Brauell oli aga tuntumaid siberi katku uurijaid.

Foto 13: Esialgu olid Venemaa Vaikse ookeani sõjalaevastiku baasi ehitusel tööjõuks sunnitoölised ja soldatid. Tööde mahu kasvades palgatakse tööle üha rohkem korealasi, ka hiinlasi ja jaapanlasi, mida kindral Unterberger hindas suureks julgeolekuriskiks. Pildil korelastest töölised Vladivostoki laevastikubaasi ehitusel.

Foto 14: Kindralkuberner Paul Unterberger.

Paul Unterberger lõpetas Tartus gümnaasiumi, siis Nikolai Sõjaväeinseneride kooli Peterburis, siis Nikolai sõjaväeakadeemia. Osales sõjategevuses Turkestanis. 1875. asus alampolkovniku auastmes teenima Irkutskis, tegeles sõjaväeliste asunduste loomisega, kindluste ehitamisega. Külastas ka mitmeid Hiina piirkondi ja Jaapanit. 1878. aastast oli polkovnik Unterberger Kaug-Ida sõjaväeringkonna inseneriteenistuse ülem. Planeeris ja ehitas kindlustusi, varustas neid kaasaegse relvastusega. Tema eriliseks teeneks kubernerina hinnatakse aga Vladivostoki kindluse rajamise initsiatiivi ja alustamist. 1880. aastal on Paul Unterberger olnud Tartus ja abiellunud siin Emilie Luise Erdmanniga (vt tema isa Joh. Edrmann). Hiljem oli Amuurimaa kindralkuberner ja sõjaväeringkonna ülem (ning ametiga kaasnevalt Amuurimaa ja Ussuurimaa kasaka-ataman). 1910. a lahkus 68-aastane kindralkuberner aga lõplikult Kaug-Idast.

Gottlieb (vene Bogdan) Glasenapp (1811-1892), sündis Valgamaal. Ema: Louise Olga Elisabeth neiu von Moeller. Ise abiellus Peterburis 1839 Emilie von Moelleriga, kes oli admiral Otto von Moelleri tütar). 1826 oli ohvitser teisel maailmareisil Kamtšatkale. 1860-1871 oli Nikolajevski sadama ülemkomandör ja sõjakuberner. 1869 – täisadmiral.⁴⁸

⁴⁸ DBBL. 247.

Friedrich Georg von Bunge (1860-1922). Nimi esineb väga mitmetes administratiivasutuste nimistutes. 1911. a Amuurimaa koloniseerimisametkonna uute külade dokumentatsioonis on ka mitme eestlaste küla paberid kuberneril nimel alla kirjutanud Eestist pärit Friedrich Georg von Bunge.⁴⁹

Teatmikud: Oli Eesti, Liivi- ja Kuramaa ajalooallikate kuulsa publitseerija ja Balti provintside seaduste Suure Kodifitseerija pojapoeg, kandis vanaisa nime, jätkas tema ametit (oli jurist). 1902 Sahhalini sõjakuberneril abi. Tõeline Riiginõunik. 1922 lasti koos pojaga kommunistide poolt maha.⁵⁰

Teadlased

Pärnumaal, Kaismas sündinud **Carl Friedrich Schmidt** (1832-1908). Kirjandusest: õppis Tartu Ülikoolis vene keelt ja kirjandust, kaitses kandidaadikraadi. 1856-59 oli ta Tartu Ülikooli botaanikaia asedirektoriks. 1859.-63 juhtis ta Vene Geograafia Seltsi ekspeditsiooni Kaug-Itta – just vahetult Venemaa valdusse läinud Amuurimaale ja Sahhalinile.⁵¹ Too määratud ekspeditsiooni liikmeks päev pärast kandidaadidiplomi kättesaamist, 1. märtsil 1860. Schmidt ise oli sel ajal juba Kaug-Idas. Töötati Amuuri ülemjooksul, seejärel uuriti põhjalikult Sahhalini saart, tõusti selle kõrgeimale tipule, uuriti taimeriiki.⁵²

Leopold von Schrenk (1826-94). Teatmikest: õppis Tartu Ülikoolis 1844-47 zooloogiat. Kuulus Middendorffi sõpruskonda, osales Peterburiskuulsatel Middendorfu õhtutel ja tegi 1853-54 tema soovitusel TA uurijana fregatil „Aurora“ kaasa ümbermaailmareisi Kamtšatkale, oli 1854-56 Vene Geograafiaseltsi ekspeditsiooni juht Amuurimaal, uuris koos Karl Maximowicziga Amuurimaa taimkatet ja etnograafiat. Ekspeditsiooni tulemuste publitseerimine kestis 1858-95. Alates 1862 aastast oli Schrenk TA teenistuses. 1879-94 Peterburi antropoloogia ja etnograafiamuuseumi direktor. Õpetas ka mereakadeemias ja kindralstaabi akadeemias. Peterburi Teaduste Akadeemia liige. Salanõunik. Ühel hiljutisel raamatuoksjonil (2009) oli müügil tema Amuurimaa linnuriiki käsitlev, kaunite piltidega uurimistöö, mille hinnaks oli 2200.- eurot.⁵³

Carl von Ditmar (1822-1892) oli 1850-57 Kamtšatka sõjakuberneril eriülesannetega ametnik. Kirjandusest: tulevase maadeurija isa oli noores ja entusiastlikus Tartu Ülikoolis Liivimaa, Rooma ja kriminaalõiguse õppejõud. Carl von Ditmar sai gümnaasiumihariduse

⁴⁹ RGIADV. 1-5-1826.

⁵⁰ Genealogisches Handbuch der Baltischen Ritterschaften. Teil: Estland. Band III. Görlitz, 1930 (=GH. Estland). S. 5.

⁵¹ AA. 460:86.

⁵² DBBL 249.

⁵³ **Ada Ambus**. Middendorffi õhtud. Peterburi haritlaskonna seltskonnaelust XIX sajandi teisel poolel. // Keel ja Kirjandus, 2005. 3; **K. Raik, E. Tammiksaar**. . Lk 306. AA. 336:64. **Leopold von Schrenk**. Reisen und Forschungen im Amur-Lande in den Jahren 1854-1856 im Auftrage der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften zu St. Petersburg. Band I, Zweite Lieferung: Vögel des Amur-Landes. (http://www.ilab.org/db/book1093_7302.html. 5. jaan. 2009)

Võrus, õppis Tartu Ülikoolis majandust, siis geoloogiat. 1850. a sai A. Th. von Middendorffi soovitusel Kamtšatka ekspeditsiooni juhiks. Ametlikult oli 1850-57 Kamtšatka sõjakuberneri eriülesannetega ametnik, reaalsuses korraldas 1851-54 üheksa suuremat ja väiksemat uurimisretke ja käis läbi peaaegu kogu Kamtšatka ja oli seal esimene tõsine geoloog, arheoloog, etnograaf ja geograaf.⁵⁴

Theodor Wittram (1854-1914) on teadlasena käinud Kaug-Idas. Teatmikest: õppis TÜs 1873-77 matemaatikat. Töötas Pulkovo observbatooriumis, hiljem kindralstaabi akadeemia geodeesia osakonnas praktilise astronoomia professor. Käis mh 1896 Amuurimaal täielikku päikesevarjutust vaatlemas.⁵⁵

Sangaste mõisnik krahv **Friedrich von Berg** rändas 1902. a Vladivostokis ja selle ümbruskonnas. Teatmikud ja kirjandus: korraldas seemnete kogumise ekspeditsiooni Amuurimaale. Arhiiv: Bergil olid Amuurimaal arvestatavad ärihuvid, ka osalus laevanduses.⁵⁶

Tartu Ülikooli lõpetanud arstid Kaug-Idas

Vladivostokis, Vaikse ookeani laevastikus ja sadamahospitalides, aga samuti erinevates maakondades teenis ridamisi Tartu Ülikooli haridusega arste.

Pfeiffer alustas 1855. a Siberi flotilli nooremarsina Nikolajevskis, oli samas mereväehospitali ülemarst, lõpuks Vaikse ookeani sadamate ja Siberi Flotilli meditsiiniinspektor Vladivostokis ning läks erru tõelise riiginõuniku⁵⁷ auastmes. Heinrich Triebe oli mereväearst Nikolajevskis Amuuril ja siis Vaikse ookeani laevastikus. Carl Eberbach töötas mereväehospitalis Nikolajevskis. Georg Küsel teenis Nikolajevskis ja Vladivostokis. Dr med ja riiginõunik⁵⁸

Vincent Siebert teenis Salanõunik Julius Holtermann tõusis laevaarstist Ida-Siberi Meditsiininõunikonna ülemaks. Bernhard laevaarstina Siberi flotillis, siis Vladivostoki mereväehaigla ülemarst. Tarvastus sündinud ja Vladivostokis surnud meditsiininõunik ja õuenõunik Ludwig Jakob Birk (1853-1908) oli Vladivostoki sõjaväehospitali nooremordinaator, siis Siberi Ekipaazi arst. Dr Med, kolleegiuminõunik⁵⁹ Eugen Berg oli maakonnaarst Ussuurimaal (oli just kolonistide arst – tema tegevus, sõidurahade taotlused jms on kirjas mõnedes meie poolt läbi vaadatud toimikutes)⁶⁰, siis laevastikuarst Idasiberi Flotillis. Heinrich Weyrich (1828-63) osales laevaarstina admiral J. V. Putjatini ümberilmareisil, seejärel teenis Irkutski sõjaväehospitali ülemarsti ja Ida-Siberi vägede staabiarstina.⁶¹ Tartu Ülikooli vilistlast, laevastikuarst Pavel Gomzjakovi loetakse Vladivostoki ja Primorje oblasti esimeseks professionaalseks poeediks.

Nimetatud arstide isikutoimikuid Vladivostoki arhiivist me välja tellinud ei ole. Vastavaliigilise toimiku näitena vaatasime küll läbi eestlasest maakonnaarsti Koppeli isikutoimikud.⁶²

⁵⁴ **Erki Tammiksaar.** Carl von Ditmar – unustusse vajunud maadeuuriija (1822-1892). // Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist. 11. Teaduste Akadeemia Kirjastus, 1995. Lk 129-139; DBBL. S. 170.

⁵⁵ **K. Raik, E. Tammiksaar.** Lk 308.

⁵⁶ EAA. F 299 (Vaikse ookeani meritöönduse AS „S. Gruštšetski ja Ko., Peterburis). Vt nt: EAA 299-1-13.

⁵⁷ Tsiivilteenistuse auaste, vastas kindralmajori auastmele armees.

⁵⁸ Riiginõunik – tsiivilteenistuse auaste, võrreldes armeega asunuks polkovniku ja kindralmajori vahel.

⁵⁹ Kolleegiuminõunik – tsiivilteenistuse auaste, vastas polkovniku auastmeline armees.

⁶⁰ Vt nt: RGIADV. 1-1-2410.

⁶¹ AA. 349:44, 390:1, 416:69, 456:38, 481:86, 494:67, 691:66, 511:6, 358:56.

⁶² RGIADV. 1-1-3149, 1-1-3495.

Primorje Oblasti Riiklik Arhiiv (=GAPK)

Arhiivi ametlik nimetus:	Государственный Архив Приморского Края
Aadress:	690090, г. Владивосток, ул. Алеутская, 10-а
Asukoht:	Vladivostoki kesklinn, raudteejaama naabruses (Venemaa Kaug- Ida Riikliku Ajaloo Keskarhiiviga samas hoones)
Direktor:	Aleksandr Stepanovitš Passevin
Telefon:	007 4232 411935
E-post:	arhivpk@mail.primorye.ru
Ekspeditsiooni koosseis:	prof Aadu Must, arhivaar Kadri Tooming
Andmed kogutud:	august 2008
Ekspeditsiooni rahastaja:	Rahvuskaaslaste programm

Eestlaste ajaloo materjale on selles arhiivis väga palju ning uurijat ohustab infomüra – sama teave kordub mitmetes erinevates arhiivifondides, mõnikord üldistatud kujul, mõnikord algandmetena. Eriti massiliselt on materjale Lifljanda külas eestlaste rajatud kalurikolhoosi “Novõi Mir” materjalidega. Kuna tegemist on võimsa kalandusettevõttega, millele kuulus oma kalalaevastik (mõneti võrreldav tema „sõpruskolhoosi“ Kirovi nimelise kalurikolhoosiga Eestis), on selle tegevust kajastavaid materjale arhiivis ülisuurel hulgal.

Olulisemad teemad ja arhiivifondid:

Fond 114 – Škotovo rajooni TSN TK

Fond 136 – Primorje Krai Kalurikolhooside Liit (Primkrai rööbkolhozov)

Fond R-1239 – Kalurikolhoosi „Novõi Mir“ partei algorganisatsioon.

Repressioonid

Eestlaste ajaloo seisukohalt on huvitavad valimisõiguse äravõtmist kajastavad materjalid 1929. aastast⁶³ (analoogilisest allikast on pikemalt juttu Tomski Oblasti Riikliku Arhiivi juures).

Väeteenistusekohustuse täitmisega seotud materjalid

Venemaa arhiivides leiab alati palju huvitavat isikuloolist teavet väeteenistusekohustuse täitmisega materjalidest. Erandiks pole ka Primorje kraia arhiiv. Need materjalid sisaldavad andmeid erinevate lojaalsuse kontrollimiste, seadusrikkumiste, karistuste ja repressioonide kohta. Näiteks 1928. aastast pärinevas salajases nimekirjas Škotovski rajoonis 1906. a ja varem sündinud punaarmee kutsealuste kohta leiame rubriigi *moraalselt allakäinud ja poliitiliselt ebausaldusväärsete* noormeeste kohta. Nende seas on terve rida eestlasi.⁶⁴

Herman Maribu (Maripuu), kes on *elatanud mittetöistest sissetulekutest*. Villem Laid, keskmik, oli hiilinud kõrvale sõjalistest ettevalmistusõppustest. Ta ei ilmunud ka

⁶³ GAPK. P-114-1-6.

⁶⁴ Samas.

mobilisatsioonipunkti. 7. veebruaril 1929 on ta arreteeritud ja saadetud 6-kuuks sunnitööle (avalikkuse jaoks oli tema süüks vargus). Ivan Vaske süü seisneb selles, et *tema isa oli jõukas*. Aleksander Melder (Mölder) saadeti kolmeks kuuks sunnitööle „ebaseadusliku kalapüügi eest“.

Foto 15: Pilt kalurikolhoosi „Novõi Mir“ hiilgeaegadest (seinamaaling kalurikolhoosi muuseumi seinal Južnaja Lifljandkas).

Kalurikolhoos „Novõi Mir“

Kolhoosi aastaaruanded kujutavad endast mahukaid raamatuid koos lisaköidetega.⁶⁵ Detailideni on jälgitav kalurikolhoosi areng, tema liikmeskond rahvuste lõikes, inventar kuni kalapaatide, nende tagavaraosade, kalapüügiriistade, sepikodade, kontoriinventarini jne jne. Samuti kolhoosnike nimekirjad koos neist igäihe poolt väljatöötatud normipäevadega.

Säilinud on kolhoosi juhatuse protokollid jm dokumentatsioon. Ajastule omaselt kajastuvad kolhoosi dokumentatsioonis ka hariduse, tervishoiu, elamis- ja olmetingimused.

Partei algorganisatsioon

Eestlaste osakaal kommunistliku partei algorganisatsioonis oli üllatavalt madal. 1971. aastaks on see tõusnud seitsmele, aga mõneti on nad seal eksponaadi rollis.⁶⁶

1961. a kuulusid eestlastest kohaliku partei algorganisatsiooni⁶⁷

1. Armas, Aleksander Maksimov s. 1911, parteisse astunud 1943
6. Valton, Vladimir Fomitš s. 1924, parteisse astunud 1958
7. Vaske, Artur Vasiljevitš, s. 1929, parteisse astunud 1958
19. Maribu, Arsenti? Mihhailovitš, s. 1901, parteisse astunud 1943
20. Mjagi, Herman Matveejevitš, s. 1913, parteisse astunud 1947
21. Mjagi, Klavdia Eftifevna, s. 196, parteisse astunud 1945

⁶⁵ Vt nt GAPK. 136-1-26 (1935); 136-1-212 (1949).

⁶⁶ GAPK. R-1239-1-30.

⁶⁷ GAPK. R-1239-1-27. L 1-1p.

26. Tebak, Jogan Karlovitš, s. 1902, parteisse astunud 1943
Armas oli kolhoosi aseesimees, Vaske kapten, Valton kapteni 2. abi.

Muud Esticat sisaldavad materjalid Vladivostokist

Täiendavat *Estica* alast teavet kogusime:

- „Novõi Miri“ kalurikolhoosi muuseumist (nõukogude nostalgias kantud ekspositsioon; ridamisi faktilisi vigu);
- Vladivostoki luterlikust Pauluse kirikust;⁶⁸
- Kodu-uurijatelt (neist mõni eesti juurtega).

⁶⁸ Pressiteatest: 17 августа, в 13 воскресенье после Св.Троицы у нас был интересный гость на богослужении: профессор истории из университета Дерпта (Тарту), Эстония. Проф.Муст, как почти все эстонцы, лютеранин, и он особенно заинтересован здесь, во Владивостоке, историей лютеранской церкви на Дальнем Востоке. In: [<http://www.primrelig.ru/page.php?id=40&comments=1>] (8.04.2009).

Foto 17: Vladivostoki luterlik Pauluse kirik sulanduks hästi Eesti linnapilti. Teavet eestlastest pakkus nii pastor Brockmanni fotokogu kui kirikus tallel olev koguduse kroonika, mille üheks keskseks tegelaseks on eestlasest (kuni meie külaskäiguni küll lätlaseks või sakslaseks peetud) pastor Adelbert Lesta. Meie külaskäik oli luterlikule kogudusele sündmuseks, mida kajastati ka meedias. Meile tegid rõõmu koguduse kroonika ja ajaloolised fotod.

LISA Taustinfot tööks Vladivostoki arhiivides: fotod

Foto 18: Kadri Tooming Vladivostoki arhiivimaja trepil. Hoone on punasest tellistest nagu Tartu ajalooarhiivgi. Vladivostoki kaks suurt arhiivi, Venemaa Kaug-Ida Riiklik Ajaloo Keskariiv ning Primorje Krai Riiklik Arhiiv asuvad ühes ja samas hoones, kannatavad koos suurt ruumipuudust ja käivad sellepärast omavahel kohut.

Foto 19: Arhiivi trepilt avaneb vaade Kuldsarve lahel sõitvatele laevadele. Hetkel on kaadris Jaapanist saabunud laev, lastiks pruugitud autod.

Foto 20: Vaade arhiivile Vladivostoki keskvljakult (vaade edelasse, nool osundab arhiivi hoonele).

Foto 21: Hotell Primorje asub arhiivi lähedal ja on vaatamata oma kahele tärnile mugav ning igati korraliku teenindusega.

Foto 22: Need kaks pilti tahavad veelkord tõestada, et hotell „Primorje“ on arhiiviekspeditsiooni ajaks väga sobilik majutuspaik. Tuleb siiski lisada, et tee hotellist arhiivi võttis poole vähem aega kui tagasitee. Põhjuseks polnud väsitav tööpäev vaid see, et arhiiv on madalal lahe ääres, hotell aga kõrgel mäe otsas.

Foto 23: Vt eelmise pildi kommentaar.